

AZ ÖSSZ-SZÖVETSÉGI ÁLLAMI IDEGEN NYELVŰ KÖNYVTÁR (MOSZKVA) OLVASÓSZOLGÁLATI TAPASZTALATAIBÓL

LOMAKINA, E. A. – MARTŰNOVA, E. D. – PELEH, E. B. Nekotorie voproszű obszluzsivanija csitatelej v naucsnoj biblioteke c. cikkét, amelyet a szovjet-magyar olvasószolgálati szemináriumon elhangzott előadásai alapján (Moszkva, 1978. szeptember 28–29.) lapunk számára állítottak össze, KERTÉSZ GYULA fordította és tömörítette.

Az SZKP Központi Bizottságának 1974. évi határozata (A könyvtárak hatékonyságának növeléséről a dolgozók kommunista nevelésében és a tudományos-műszaki fejlődésben) aláhúzza, hogy „... a könyvtárak fő feladata a könyvekben rejlő értékek jobb kiaknázása az új típusú ember képzése és nevelése érdekében...”*

Az ország dolgozó lakosságának 72 %-a közép- vagy felsőfokú képesítésű. „A korszerű termelés – mondotta L. I. Brezsnyev az SZKP XXIV. kongresszusán elhangzott beszédében – nem csupán a gépekkel, a technikával szemben támaszt gyorsan növekvő követelményeket, hanem mindenekelőtt magukkal a dolgozókkal szemben, azokkal, akik e gépeket megalkotják és ezt a technikát irányítják. A speciális ismeretek, a magas szintű szakmai felkészültség, az általános műveltség a sikeres munka kötelező feltételévé válik a dolgozók egyre szélesebb rétegei számára.”**

Mindez felmérhetetlenül megnöveli a könyvtáraknak mint a permanens nevelés szervezőinek szerepét, új és egyre bonyolultabb feladatokat állít eléjük, alapvető változtatásokat követelve a könyvtárügy szervezésében.

A permanens nevelés feladatainak ellátása a könyvtárak munkatársaitól az olvasószolgálat szakadatlan tökéletesítését, az új formák és módszerek keresését kívánja meg.

Az Össz-szövetségi Állami Idegen Nyelvű Könyvtár fő feladatai

A könyvtár fennállásának több mint félévszázada alatt a külföldi irodalomból jelentős állományt alakított ki, amely képet ad a világ népeinek történelmi, politikai, szociális-gazdasági és kulturális fejlődéséről.

* Pravda, 1974. május 26.

** Az SZKP XXIV. kongresszusa. Statisztikai jelentés. 1971. I. köt. 65.p. (oroszul)

1975-ben szabályozták a könyvtár új gyűjtőkörét, amely szerint a külföldi irodalomból az egyes országok és népek története, művészete és szépirodalma, a filozófia és a jog fejlődése, a nyelvtudomány és az idegen nyelvek tanításának módszertana tartozik gyűjtőkörébe. Állománya ma több mint 4 millió egységet számlál – a világ népeinek 135 nyelvén.

A könyvtár azonban nemcsak állami őrzőhelye az idegen nyelvű irodalomnak, hanem az ország egyik legnagyobb humán profilú nyilvános könyvtára is; az idegen nyelvű irodalom országos könyvtárközi kölcsönzési központja, valamint a külföldi irodalom terén módszertani és tudományos kutató központ.

A könyvtár olvasói között a társadalom minden rétege megtalálható, szolgáltatásait sok – Moszkvában tartózkodó – külföldi állampolgár is igénybe veszi. 1978 első félévében a könyvtárnak 93 000 beiratkozott olvasója volt, akik a félév alatt 191 563-szor látogatták az olvasótermeket és vették igénybe a kölcsönzést, összesen 1 606 199 könyvet; folyóiratot, újságot és egyéb dokumentumot használtak.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az olvasók hatékony kiszolgálásának a kérdése a könyvtár kollektíváját állandóan foglalkoztatja. Ez a problémakör átfogja az állománygyarapítást, a feltárást, a raktározást, a kiszolgálást és a propagandamunka folyamatainak és módszereinek összességét.

Az állomány gyarapítása és raktározása

A könyvtár állományának legfőbb ismervét és értékét az adja meg, hogy állandóan kiegészül a humániorák új külföldi irodalmával (ez évente kb. 30 000 féle könyvet és 3800 periodikum címet jelent). Az olvasók kiszolgálását illető fő feladatok között is első helyen az új irodalom rendszeres beszerzése és az erről adott bibliográfiai tájékoztatás megszervezése áll. Fontos feladat a tervszerű retrospektív állománygyarapítás, vagyis az új gyűjtőkör bevezetése előtt megjelent irodalomnak tudományágankénti és országankénti pótlása.

A törzsgyűjtemény és a speciális gyűjtemények gyarapítását az állománygyarapító osztály, valamint az ázsiai és afrikai országok komplex osztálya végzi. Ezek a nyomtatott kiadványok (könyvek és periodikumok) és az audio-vizuális anyagok szektoraira tagolódnak. Az állománygyarapítás egészének szervezetét a szakágazati és országok szerinti elvek határozzák meg.

A gyűjtőköri szabályzatnak megfelelően a társadalomtudományok 19 ágazatában folyik rendszeres állománygyarapítás. Ezek a tematikus és műfaji csoportok 200 alcsoportra bomlanak – a gyarapítás eltérő teljességével. Így pl. az „Oktatásmódszertani kiadványok” csoportjában az iskolai tankönyvek közül csak az idegen nyelvű, illetve az orosz mint idegen nyelv tanításával foglalkozó műveket szerzik be. A „Tudományos irodalom” kategóriájában a disszertációk közül csak a hazai akadémiai doktori disszertációknak megfelelő külföldi munkák kerülnek állományba. Elvileg az egyes tudományágak területéről a világ nyomtatott sajtótermékeinek mintegy 2–10 %-a kerül beszerzésre. A válogatás alapvető kritériumai: a kutatás alapozó jellege, a probléma aktualitása, az

adott művet publikáló tudományos szervezet jelentősége, a tudós vagy író szakmai tekintélye, súlya.

Nyelvi szempontból az állomány általában az eredeti nyelven megjelent művekkel gyarapszik. E szabály alól néhány kivétel van, így pl. a hazai idegen nyelvű kiadványok.

A tájékoztató-bibliográfiai állomány gyarapítása valamennyi tudományágra kiterjed. (Ez az állományrész ma már több tízezer tájékoztató segédkönyvet tartalmaz.)

A gyarapítás folyamatos munkája az egész világ könyvpiacának tanulmányozására és a beszerzendő irodalom tudományos elemzésére támaszkodik. Évente – speciális szisztéma alapján – tudományos beszámolókat állítanak össze az állománygyarapodásról, amelyekben áttekintik és összevetik a beérkezett irodalmat az illető országból, vagy szakágból már meglévővel, továbbá értékeli a visszamenőleges hiánypótlás eredményeit.

Az olvasók hatékony kiszolgálása érdekében a raktári osztály állandóan nyilvántartja és ellenőrzi az állománytömbök állapotát és használatát: kiválogatja a restaurálandó könyveket; időről-időre kivonja az állomány egy részét tárolókönyvtári megőrzésre és tartalék-képzésre; szervezi a speciális különgyűjtemények raktározását (ritka könyvek, mikrofilmek, audiovizuális anyagok stb.). Az automatizálási osztállyal karöltve vizsgálják az állomány racionálisabb elhelyezésének módzatait, amelyek lehetővé tennék a gyorsabb és teljesebb kiszolgálást. A kiadott könyvek új, színes őrlapjainak bevezetése biztosítja az adott mű leelőhelyének azonnali megállapítását. A kintlévőségek és a visszahozott könyvek nyilvántartására diszpécser csoport alakult. A helyrajzi katalógus segítségével folyamatosan ellenőrzik a könyvek raktári meglétét, ami módot ad a helyreosztási hibák kijavítására. Az állomány raktári rendezési elve vegyes: részben szakrendi, részben nagyságrendi numerus kurrens (az utóbbi évek gyarapodása). Valamennyi könyv helyrajzi számát a katalógizáló osztály diszpécser csoportja adja meg.

Az olvasótermi szolgálat feltételei és eredményei

A könyvtárban megvannak a feltételei az olvasók differenciált kiszolgálásának, vagyis az olvasók egyes csoportjai, a tudományterületek és a kiadványtípusok szerint elkülönített szolgálatnak.

Az utóbbi három év statisztikája az olvasók, a látogatottság és a használt egységek számának töretlen növekedését mutatja. Így pl. az 1975-ös évre 38 000 olvasó iratkozott be, míg 1978 közepén az olvasótermi olvasók összlétszáma már elérte a 87 113 főt. Amíg a könyvkikérés 1975-ben 1,7 millió raktári egység volt, addig 1977-ben elérte a 2,7 millió egységet.

Az olvasótermekben tájékoztató és információs-kiállítási munka folyik. Évenként mintegy 70 000 bibliográfiai tájékoztatást adnak. Rendszabályok egész sorát vezették be az olvasók maradéktalan kiszolgálása érdekében. Olvasói konferenciákat rendeznek és gyűjtik az olvasók véleményét a szolgáltatásokról. Minden olvasóteremben van kívánságkönyv, amelybe az olvasók beírhatják észrevételeiket és javaslataikat.

Minden olvasóteremben tanulmányozzák az irodalom iránti igényeket, és ennek megfelelően egészítik ki a gyakran keresett kiadványokkal a kézikönyvtári állományt.

Bevezették az ún. „bronepolok” (fenntartott polc) rendszert, hogy az olvasóknak lehetőségük legyen több napon át használni ugyanazt a könyvet ismételt kikérés nélkül, továbbá megvalósították az előzetes igénylés rendszerét. Nagy gondot fordítanak a szabadpolcos olvasótermi állomány gondozására.

Az olvasói érdeklődés és összetétel tanulmányozása céljából a könyvtár statisztikai kutatásokat is végez, az elemzés gépi módszereinek alkalmazásával. A statisztikai kutatás általánosan alkalmazott módszerei közül, mint amilyen a kérdőíves módszer és az olvasói nyilvántartások elemzése, az utóbbit választották, mivel objektívebb képet ad az „állomány – igények – olvasók” rendszer struktúrájáról. Ennek eredményeként elég pontos képet kaptak az állomány tudományágak, kiadványtípusok és nyelvek szerinti használatáról, viszonyítva az olvasók kategóriáinak adataihoz (életkor, képzettség), az igények gyakoriságához stb. Így pl. kiderült, hogy 1978. I. felében az olvasótermi kérések 40,1 %-a könyvekre, 40,2 %-a folyóiratokra és 19,7 %-a újságokra vonatkozott. Tematikai szempontból a legnagyobb érdeklődés a történelem (32 %), a nyelvtudomány (14 %), a művészetek (12 %) és a filozófia (8 %) iránt volt. A szépirodalmi kérések aránya mindössze 7 %, alig több, mint a közgazdaságé (6 %) és a természettudományoké (5,4 %). A kért könyvek nyelvek szerinti megoszlása a következő volt: angol 48,5 %, francia 15,0 %, német 14,0 %, spanyol 13,4 %, olasz 1,1 %, egyéb nyelvek 13,4 %.

A könyvtár nagy gondot fordít a kielégítetlen olvasói kérések regisztrálására és elemzésére. A nemlegesség okainak („nincs meg a könyvtárnak”, „kiadva”, „nincs a helyén” stb.) megállapításával a könyvek megtalálását elősegítő rendszabályokat hoznak, valamint egyidejűleg felszámolják az állománygyarapítás hiányosságait. Ily módon 1978-ban sikerült 2 %-ra csökkenteni a kielégítetlen kérések számát. A kielégítetlen olvasói kérések szisztematikus elemzése lehetővé teszi az állomány minőségi összetételének pontosítását, megmutatja igénybevételének hatékonyságát, módot ad a hiányok megszüntetésére. A negatív válaszok megelőzése és likvidálása céljából megszervezték a kérések bibliográfiai ellenőrzését a katalógustermekben, ahol tapasztalt bibliográfusok tartanak ügyeletet.

Tájékoztató apparátus: katalógusok és kartotékok

Az olvasószolgálat megjavításának igen hathatós eszköze a tájékoztató-bibliográfiai apparátus és az információs munka módszereinek tökéletesítése.

Az olvasóknak teljes betűrendes és szakkatalógusok, valamint kiadványtípusok szerinti (könyvek, időszaki kiadványok stb.) katalógusok állnak rendelkezésre. Emellett egyes állományrészek és kiadványtípusok kiegészítő feltárása is folyik speciális katalógusokban és kartotékokban. Így pl. különkatalógusok a marxizmus-leninizmus klasszikusainak és harcostársaiknak korabeli kiadásairól, V. I. Lenin műveinek külföldi kiadásairól, a ritka könyvekről (4100 egység, köztük 450 ősnymtatvány), a kéziratokról, térképekről, disszertációk autoreferátumairól, a könyvtár saját kiadványairól, a könyvtár tulajdonába került speciális gyűjteményekről (a spanyol nép ajándéka 1937-ből, Henri Barbusse, Zdeněk Nejedlý ajándéka, az „Inosztrannaja Literatura” könyvkiadó kiadványainak

kollekciója, az érmék és pénzek gyűjteménye, „Shakespeare”-különgyűjtemény stb.); kartotékok az SZKP XXV. kongresszusának anyagairól, a Nagy Október 60. évfordulójáról stb.

A betűrendes katalógusban a külföldi irodalom az eredeti nyelven kerül feltárássra. Nemrég tért át a könyvtár az új szabványra (GOSZT 7.1 – 76 „Bibliograficeszkoe opiszanije proizvedenij pecsati”), amely közel áll a nemzetközi szabványokhoz.

A szakkatalógusban a könyvek leírása a tudományágak szerint meghatározott logikai sorrendben helyezkedik el. Az alkalmazott szakrendszernek megfelelően a szakkatalógus három nagy tudománykomplexumra tagolódik: 1. társadalmi-gazdasági tudományok, 2. természettudományok, 3. filológiai és művészeti tudományok. A könyvtár specialistái most a szakkatalógus távlati fejlesztésének kidolgozásával foglalkoznak, ennek során igyekeznek összhangba hozni az osztályozási rendszert a társadalomtudományok modern rendszerével. Részt vesznek az INION által kezdeményezett bázis-tezauruszok kidolgozásában, gondosan tanulmányozzák a katalógusépítés külföldi tapasztalatait.

Segítik az olvasókat a megfelelő irodalom összegyűjtésében a tájékoztató-bibliográfiai osztály munkatársai is. Az olvasók tájékoztatása itt a különféle kartotékok rendszerére és a tájékoztató-bibliográfiai segédkönyvtárra épül. A tájékoztatás termében jelenleg a társadalomtudományok és a szépirodalom területéről található néhány tematikus kartoték. Összterjedelmük több mint 5 millió cédula. A világ népeinek 39 nyelvén megjelent 2000 periodikus kiadvány tartalmi feltárássá alapozva évente mintegy 140 000 cédulával bővülnek.

A specialisták részéről nagy keresletnek örvendenek a 30-as évek óta vezetett egyedülálló szépirodalmi és művészeti tárgyú kartotékok. Ezek komoly bázisai a tudományos, bibliográfiai, információs és fordítói munkának. A bennük összegyűjtött adatok jellemzik a külföldi szépirodalom és művészetek fejlődésének utóbbi 40 évét mind összességében mind pedig országonként. Különös figyelmet érdemelnek az orosz és szovjet irodalom külföldi elterjedését tükröző anyagok. Jól kiépített kartotékrendszere van a nyelvtudománynak és a nyelvtanítás módszertanának is.

Nagy segítséget nyújt az olvasóknak a könyvtár gyarapodási jegyzéke („Bjulleten’ novuh knizsnuh posztuplenij v fondü VGBIL”), amely havonta háromszor jelenik meg, és a szovjet könyvtárak könyvgyarapodásának publikált központi katalógusa („Svodnüh bjulleten’ novuh inosztrannüh knig v bibliotekah SZSZSZR”), amelyet évente hatszor adnak ki. 1978-ban elkészült a könyvtárba rendszeresen járó periodikus kiadványok szelektív, annotált katalógusa.

Audiovizuális részleg

Az olvasószolgálat rendszerének jellemzése nem volna teljes az ún. „nem-hagyományos dokumentumok”-kal végzett munka ismertetése nélkül. Mindenekelőtt az audiovizuális anyagokról kell szólni, amelyeknek egyre növekszik a jelentősége és súlya a hagyományos dokumentumok mellett. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az audio-vizuális anyagok kiválóan egészítik ki a könyvtárak alapvető funkcióit, mivel a könyvekkel azonos szükségleteket elégítenek ki.

Az audio-vizuális anyagokkal külön osztály foglalkozik. Az olvasóknak lehetőségük van az idegen nyelvek önálló tanulmányozására audio-vizuális eszközök és anyagok felhasználásával, ehhez módszertani segítséget is kapnak. Az audio-vizuális osztály nemcsak a használókat, hanem a könyvtár munkatársait is segíti az idegen nyelvek tanulásában, valamint feladata a módszertani segítségadás a Szovjetunió könyvtárainak az audio-vizuális eszközök és anyagok állományának és olvasószolgálatának megszervezéséhez.

A 47 nyelvre kiterjedő audio-vizuális eszköztárban hangzó anyagok, köztük hanglemezek és hangszalagok (több mint 8000 példány); oktatófilmek (245 cím); diafilmek és diapozitívek (kb. 2000 db); szövegek a hangdokumentumokhoz és oktatásmódszertani munkák (több mint 1000 cím) található. Vannak még oktatási segédletek az orosz nyelvhez a külföldiek számára, valamint általános előadások a nyelvtudományról és az idegen nyelvek tanításáról. Az audiovizuális részleghez 156 magnetofon, 6 lemezjátszó és 11 vetítő készülék tartozik.

Az olvasók és a könyvtár dolgozóinak kiszolgálására az osztálynak két terme van, az egyik terem 32 férőhelyes (az intenzív módszerű csoportos foglalkozások számára), a másik 56 férőhelyes, amelyek közül 37 el van látva a tanulmányi anyagok önálló feldolgozását biztosító külön magnetofonokkal, 19 hely pedig saját fejhallgatóval. Gyakorlatilag mind az 56 hely összeköttetésben van a kapcsolópulttal, ahonnan egyidejűleg 20 féle program közvetíthető. Egy program kapcsolható egy embernek is és 5–15 fős csoportnak is.

Az osztály hangtechnikai laboratóriuma el van látva minden olyan hangfelvevő és lejátszó készülékkel, amely szükséges a hangzó anyagok felvételéhez, másolásához, továbbá a könyvtár előadótermeiben folyó rendezvények illusztrálásához.

A tanulmányi teremben betűrendes és szakrendes katalógus áll rendelkezésre, külön katalógusa van az új beszerzéseknek, az oktatófilmeknek, periodikumoknak. Az új beszerzésekről ugyanitt periodikusan megújuló állandó kiállítás van, továbbá szabadpolcos kézikönyvtár, amely a lexikális és nyelvtani segédkönyveket s az audio-vizuális anyagok és eszközök használatához szükséges módszertani segédleteket tartalmazza.

Az idegen nyelveket önállóan tanuló olvasók gyakorlati módszertani segítséget kapnak az osztály specialista tanáraitól. Az angol, német és francia nyelvekből egyéni konzultáció hetenként kétszer, csoportos foglalkozás pedig – filmvetítéssel – hetenként egyszer van. A konzultációkon nemcsak a könyvtár állományáról és annak felhasználási módjáról adnak ismertetést, hanem a lexika, a nyelvtan, a fordítás, az élőbeszéd stb. kérdéseiről is.

Nagy népszerűségnek örvendenek az olvasók körében az oktatófilmek vetítésével kísért foglalkozások. A gyakorlat azt mutatja, hogy a hangosfilm (a hangosított diafilmmel együtt) egyike a leghatékonyabb eszközöknek a nyelvtanulásban.

Az audio-vizuális dokumentumok gyarapítása a könyvtár általános profiljával összhangban történik. Évente mintegy 500 egységgel gyarapszik a legkülönbözőbb forrásokból. (A könyvtár által rendezett előadások, író-olvasó találkozók hangfelvételei, csere, saját készítésű szövegek „hangosítása” meghívott bemondókkal, hangfelvételek átmásolása stb.)

Könyvtárközi kölcsönzés, helyi kölcsönzés

A könyvtár olvasószolgálatának rendszerét kiegészíti a belföldi és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés. E kétirányú folyamatban az átkérések mellett a könyvtár saját állománya is egyre inkább hozzáférhetővé válik a Szovjetunió bármely olvasója számára. Jelenleg 2700 intézménnyel van a könyvtár kapcsolatban, köztük 2200 a Szovjetunió 524 városából adódik. Az átkölcsönzések száma (adott könyvek) 46 000 egység évenként. Az összes átkölcsönzés 98 %-a külföldi irodalom. A legnagyobb érdeklődés a régebbi kiadású természettudományi irodalom (30,5 %), a szépirodalom (21 %), a társadalmi-politikai irodalom (16,8 %) és a nyelvtudomány (16,5 %) iránt mutatkozik.

A belföldi könyvtárközi kölcsönzéssel együtt egyre jobban fejlődik a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés is. Ma a könyvtárnak mintegy 70 külföldi könyvtár partnere van. Az átkölcsönzés útján kapott s a könyvtár gyűjtőkörébe vágó hiányzó művek leírásait az olvasótermek munkatársai átadják beszerzési célra a gyarapítási osztálynak.

Jelentős a kölcsönzés, a könyvek otthoni használatra való kiadása is. A kölcsönző olvasók száma elérte a 15 000-et, az évi forgalom pedig a 150 000 kötetet.

A könyvpropaganda hatékony eszközének tartják a kiállításokat. A könyvtár évente mintegy 30 nagyobb tematikus kiállítást és több mint 300 kisebb – évfordulóhoz kapcsolódó – kiállítást rendez. Az információs kiállítások alapelvei: szabad hozzáférhetőség, maximális teljesség, az új kiadványok rendszeres bemutatása.

